

גאוגרפיה של אי-שוויון

מטרות השיעור:

- לבחון מה גורם לנו להסתגר ולהקים מחיצות פיזיות.
- להבין כיצד המחיצות האלה מעמיקות פערים חברתיים – כיצד האי-שוויון נוצר גם על ידי הגאוגרפיה: תכנון סביבתי של יישובים נבדלים והקמת חומות פיזיות בין עניים ועשירים.

השיפוטיות שלנו כלפי העניים או כלפי השונים מאתנו נובעת בדרך כלל מחוסר רצון, או מפחד להכיר עם עולמם. לעתים, גם כשאנו דרים באותו בית או באותה שכונה, אנו מנסים לבצר עצמנו בחומות פנימיות וחיזוניות - אולי מחשש ש אורח חייהם ידבק בנו, אולי אנו מפחדים מהמחויבויות הנלוות להיכרות זו, ואולי אנחנו הופכים לחלק מתרבות של סגירות והתבדלות, ויש מקום לחשוב מה המחיר החברתי והאישי של התרבות הזו, ומה עמדתנו ביחס אליה.

בשיעור זה נבדוק כיצד נוצרת ההפרדה הגאוגרפית - הפיזית בינינו לבין העניים; מה מונע ומה מניע אותנו למפגש פיזי.

מבנה השיעור:

45 דקות	פתיחה: השכונה בה גדלתי
30 דקות	לימוד מקורות בחברותא: הבלוק שבו בוחרים לגור
45 דקות	דיון קבוצתי: "התרחק משכן רע"?
30 דקות	אסיף וסיכום

*חלוקת הזמן היא בגדר המלצה ועשויה להשתנות לפי גודל הקבוצה ושיקולי המנחה.

פתיחה: השכונה בה גדלתי

נערוך סבב שבו כל לומד יתבקש לספר על השכונה שבה הוא גדל דרך משקפיים "ורודים" ודרך משקפיים "שחורים": מה היה טוב בשכונה שבה גדלתי, מה היה רע?

תיאור ודיבור על "השכונה שלי" הוא משמעותי להעמקת ההיכרות עם העולם החברתי והתרבותי של כל אחת ואחד מאתנו. הרבה מהשיפוטיות והפחדים שלנו נולדים בשכונה שבה גדלנו כילדים.

לסיפורים שיעלו יהיה נופך אינטימי, שכן "שכונה" קרובה למילה "שכן". לכאורה מדובר בקרבה גאוגרפית בלבד, למעשה - לשכנים שלנו ולאופייה של השכונה בה גדלנו יש תפקיד משמעותי בחיינו. לא בכדי קיימים פתגמים עממיים רבים בנושא שכונות כדוגמת "טוב שכן קרוב מאח רחוק".

השכונה "שלנו" בנויה כך ש לרבים מתושביה רקע דומה מבחינות רבות, תרבותיות וכלכליות. חוויות רבות משותפות לנו ולשכנים שלנו, אנחנו לומדים באותם בתי ספר, מתפללים באותו בית כנסת, מכירים את מנהיג השכונה, צוחקים על אותם "שוטים", שומעים אותם קולות מהמרפסות.

האם המגורים בשכונות עניות/עשירות ממלאים תפקיד בבחירה מה לספר? האם יש מכנה משותף לסיפורים משכונות עניות/עשירות?

לימוד מקורות בחברותא

כל אחד גדל בשכונה שלו, בין אם זו שכונת פאר, או עיירת פיתוח. האם לכל שכונה יש קודים פנימיים משל עצמה? האם כל שכונה ביצרה עצמה בחומות ו בשערים? מדוע אנו זקוקים להם? למי אנו פותחים אשנב או חריצים וממי אנו מפחדים? מהו המחיר האישי והחברתי של הסגירות? בדרך המקורות בחרנו ללמוד על סדום, שלא פתחה את שעריה לאורחים. מהו חטאם הגדול של אנשי סדום? מהי סדומיותם?

הבלוק (Block) שבו בוחרים לגור

לוט לא היה בסדום אלא מפני נכסיו (תוספתא, סנהדרין פרק יד)

וַיֹּאמֶר הֲנֵה נָא אֲדֹנָי סוּרוּ נָא אֶל בַּיִת עֲבָדְכֶם וְלִינוּ וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁפַּמְתֶּם וְהִלַּכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִי בְּרַחוּב נָלִין : וַיִּפְצַר בָּם מְאֹד וַיִּסְרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל בַּיִתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֵּה וּמִצּוֹת אָפֶה וַיֹּאכְלוּ : טָרַם יִשְׁכְּבוּ וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סֹדָם נִסְבּוּ עַל הַבַּיִת מִנְעַר וְעַד זָקֹן כָּל הָעָם מִקְצָה : וַיִּקְרָאוּ אֶל לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלַּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנִדְעָה אַתָּם : וַיֵּצֵא אֶלְהֶם לוֹט הַפְּתִיחָה וְהִדָּלַת סָגַר אַחֲרָיו : וַיֹּאמֶר אֶל נָא אַחֵי תִרְעוּ : הֲנֵה נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדָעוּ אִישׁ אוֹצִיָּאָה נָא אַתְּהוֹן אֵלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל אֶל תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצַל קִרְתִּי : וַיֹּאמְרוּ גַם הַלָּאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט עֲתָה נִרְעֵ לָךְ מִמֶּה וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְשׂוּ לְשֹׁבֵר הַדָּלַת : (בראשית יט, ב-ט)

ר' זעירא אומר: עשירי עולם היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמנה שהיו יושבים עליה, שכל שצריך לעולם היה יוצא ממנה. זהב היה יוצא ממנה, שנאמר "ועפרות זהב לו" [איכה כח], בשעה שהיה אדם יוצא ומבקש ליקח לו ירק היה אומר לעבדו צא וקח לי באיסר [מטבע קטן] ירק, הוא הולך ליקח לו ירק ומוצא תחתיו זהב שנאמר ועפרות זהב לו. כסף היה יוצא ממנה, שנאמר "כי יש לכסף מוצא". אבנים טובות ומרגליות היו יוצאים ממנה שנאמר "מקום ספיר אבניה". לחם היה יוצא ממנה שנאמר "ארץ ממנה יצא לחם". ולא בטחו באל יוצרם אלא על רוב עושרם, והעושר דוחה את בעליו מיראת שמים, שנאמר הבוטחים על חילם.

ר' יהושע בן קרחה אומר: אנשי סדום לא חסו על כבוד קונם, לשבור אוכל לאורח ולגר, אלא פסקו את כל האילנות למעלה מפירותיהם, כדי שלא יהא הנאה מהם אפילו לעוף השמים, שנאמר "נתיב לא ידעו עיט". (פרקי דרבי אליעזר, פרק כה)

הֲנֵה זֶה הָיָה עֶזְרָא שֶׁבָּעַת לָחֶם וְשָׁלַח הַשֶּׁקֶט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וַיֵּדַע עֵינֵי וְאַבְיּוֹן לֹא הִחְזִיקָה :

הנה זה היה עזרא שבעת לחם ושלוות השקט היה לה, ובכל זאת יד עני ואביון לא החזיקה מפני שהיו להם נימוסים רעים ומשפטים בל יחיו בהם, שהיה הנימוס אצלם שלא להיטיב עם דל וחסר לחם. (מלבי"ם - מראה יחזקאל טז, מט)

- מדוע אנשי סדום מתנגדים להכנסת אורחים?
- מהן החומות הנראות והבלתי נראות שבנויים אנשי סדום כדי להתבדל?
- נסו להשעות את השיפוט ו"להיכנס לראש" של אנשי סדום: מה גורם לנו להסתגר ולהקים מחיצות מפני האחרים? מהם היתרונות שבבדלות ובהומוגניות?

הלומדים יעלו השערות שונות באשר לחטאם של אנשי סדום. חלקם בוודאי יזכירו את הזיהוי של חטא סדום עם משכב זכר, זיהוי המופיע בפירוש רש"י לביטוי "ונדעה אותם":

לש"י: ונדעה אותם – במשכב זכר. כמו (בראשית יט, ה) אשר לא ידעו איש.

רש"י מניח שכיוון שלוט מציע את בנותיו כשירותי מין – זאת הייתה בקשתם של אנשי סדום כשביקשו "ונדעה אותם". כך על פי רוב פרשני ימי הביניים.

קושי נוסף שעשוי לעלות בלימוד הוא התנהגותו של לוט, המוציא את בנותיו אל אנשי סדום שיעשו בהן כטוב בעיניהם. אפשר להסביר את המעשה בכך שהוא נואש ופועל מחוסר ברירה. אולי הוא מקווה לצנן את הלהט היצרי שלהם, אולי הוא מקווה שלא יקבלו את הצעתו, שהרי הם רצו את האורחים. אבל כיצד אפשר להצדיק את הקרבת הבנות בשם הערך של הכנסת אורחים? האם אין כאן עיוות מוסרי ברור? לוט מוצג בסיפור באופן כפול – מצד אחד, כמי שממשיך את מסורת הכנסת האורחים של אברהם; מצד שני, כמי שאולי דבקה בו ה"סדומיות", למרות הכול. אם אתה גר בסדום, אולי אינך יכול להימלט מהשפעת ערכי המקום.

בשיעור זה הלכנו בעקבות המקורות הרואים את חטאם של סדום כחטא של הסתגרות העשירים, שעירם מתוארת כ"גן ה'", מפני הזרים והעניים, כסיפור של הקמת חומות ומחיצות של הפרדה כדי שההתבדלות תהיה מוחלטת. ההתבדלות הזו מובילה לבניית מערכת שלמה של רשע וניכור חברתי. קוד השנאה הוא קוד מוסרי המשותף לכל תושבי העיר, מזקן ועד טף. מכאן קצרה הדרך לאלימות כלפי הנכרים הבאים בשעריהם. בסדום נבנית מערכת שלמה של חומות גלויות, פיזיות, וחומות בלתי-נראות – מערכת נורמות שלמה, שבסיסה הוא הרוע.

המדרש בפרקי דרבי אליעזר [חיבור מדרשי המיוחס לרבי אליעזר בן הורקנוס, ככל הנראה מן המאה השמינית] מתאר את העושר הרב שנפל בחלקם של אנשי סדום, עושר שעורר אצלם רגשי מאוימות וצורך להחזיק חזק בעושרם כחומת הגנה: "ולא בטחו בצל יוצרם אלא על רוב עושרם". וכך, מתוך שלא בטחו ביוצרם, בנו מצמרות ומפירות האילנות סוכה שסגרה על כל העיר – עד כדי כך שאפילו עוף השמים לא יכלו ליהנות מן האילנות. ההסתגרות היא כל כך מוחלטת, שאפילו לטבע אין כניסה. התיאור מבטא באופן אירוני את הרעיון שהסתגרות מן החוץ פוגעת בסופו של דבר במסתגרים עצמם, שעוף השמים אינו מגיע אל גניהם.

מלבי"ם [ר' מאיר לייבוש בן יחיאל מיכל, ממפרשי המקרא והפוסקים האחרונים, נולד בפולין בשנת 1809 ומת בקייב ב-1879] מפרש את חטאת סדום בעקבות הפסוק מיחזקאל, כעוון על מצוות שבין אדם לחברו. על אף השפע והשקט שמהם נהנו, ואולי בשל אלה, "יד עני ואביון לא החזיקה". יחזקאל יוצר קשר בין היחס לעני לבין המצב הכלכלי של האנשים. בעקבותיו, מלבי"ם מפרט את הדינמיקה של נורמות של אטימות שנוצרת דווקא במצב של שגשוג וביטחון. והרי אין זה הגיוני, המצב היה אמור להיות הפוך. אז מה קורה כאן? "שהעוון הוא מה שמעווה במזיד בעצת שכלו" – לפעמים השכל מתייצב בשירות העוון, והוא מצדיק את העוון בצורת כללי נימוס (נורמות) גם כאשר אין לכאורה כל סיבה לרשע, שהרי אין מחסור ואין מלחמה.

עבודה קבוצתית

הדרך הפרשנית שהלכנו בה, בעקבות המקורות שבחרנו, היא הבנת חטאם של סדום כחטא חברתי של סגרגציה פיזית. **סגרגציה** משמעו הפרדה. הסגרגציה הפיזית איננה פיזית בלבד: היא יוצרת הפרדה תרבותית ומעמדית, היא יוצרת אי-שוויון וניכור חברתי. היפוכה של סגרגציה פיזית הוא המושג **אינטגרציה סביבתית** ("כל ישראל ערבים זה בזה", תלמוד בבלי, שבועות לט, ע"א), האומר שהדרך הטובה ביותר ליצור סולידריות היא מגורים זה לצד זה; ככל שירבה המגע בין התושבים השונים, תפחת הבורות ועמה האיבה.

כיום, עשירים רבים בונים את ביתם באופן שבו שום עובר ושב לא יוכל להציץ פנימה ובעל הבית לא ייחשף אל מי שאינו דומה לו. הבחירה היכן לגור ואיך ייראו מקומות המגורים שלנו היא מסובכת, כיוון שיש לה משמעות לא רק ברמה האישית אלא גם ברמה הפוליטית.

הסוגיה של סגרגציה פיזית מעוררת דילמות מורכבות. סיפור סדום הוא מקרה קיצוני, אבל במציאות יש מקרים שאינם בתחום השחור/לבן. האם תמיד לא לגיטימי לרצות להקים קהילה, שמטבעה מוציאה את ה"אחרים"? מה הגבול בין מרחב פרטי לפתיחות אל החוץ, אל האחר?

התחלקו לשתי קבוצות, ובררו מה עמדתכם ביחס לדילמות העולות מן הסיפורים שלהלן (אפשר שכל קבוצה תעסוק בסיפור אחד).

"התרחק משכן רע"? (אבות ט, ה) - דיון קבוצתי

פרדס שניר היא שכונה ערבית בעיר לוד, שמונה כ- 3,000 תושבים. השכונה ממוקמת בחלקה המערבי של לוד, בקרבת המושב ניר צבי. זוהי שכונת מצוקה הסובלת מהזנחה מתמשכת מצד שלטונות המדינה. בפרדס שניר אין לא גינה ולא בריכה, כתוצאה מחוסר תכנון ו מהיעדר תשתיות פיזיות ושירותים חברתיים ועירוניים.

בין השכונה למושב מפרידים שטחים חקלאיים ש רוחבם מאות מטרים אחדים. על השטח החקלאי ממוקם כביש צר, המשמש מזה שנים רבות את תושבי השכונה. תוואי הכביש עובר בחלקו על אדמות שבבעלות המושב.

במסגרת השלמת תכנית המתאר של פרדס שניר, אשר נועדה להסדיר את הבנייה ולשקם את התשתיות הרעועות בשכונה, התעורר הצורך בהסדרת הכביש ובהרחבתו. אלא שהכביש המתוכנן אמור היה לעבור בחלקו על אדמות שבתחום המושב ניר צבי. תושבי ניר צבי הביעו את התנגדותם לתכנית, תוך שהם מתנים את הסכמתם להסדרת הכביש בשורת דרישות, לרבות הדרישה להקים חומה בגובה של 4 מ' ובאורך של כ- 1.5 ק"מ, עשויה בטון ולבנים, אשר תחצוץ בין המושב לבין השכונה הערבית. החלטת הממשלה נקבעה בהתאם לדרישה זו.

תושבי ניר צבי מעוניינים למנוע כניסה של צעירים מהשכונה לגן הציבורי או לבריכה של המושב. הם רואים בהפרדה אמצעי למניעת פשע, גנבות והטרדות מצד השכנים מפרדס שניר. תושבי ניר צבי, שמעמדם החברתי-כלכלי גבוה, סובלים מגניבות ומנוכחותם של "לקוחות סמים" בקרבת בתיהם ועל אדמותיהם.

תושבי פרדס שניר טוענים כי גם הם סובלים מתחנות הסמים שממוקמות בשכונה ומתרבות הסמים שקיימת בה. דרישתם היא לטפל בבעיה במקום לבנות קיר אשר ישאיר אותם עם הסמים והפשע תוך הרחקת נגעים אלה מאחריהם.

שכונת עין כרם בירושלים נחשבת לאחת השכונות היוקרתיות בבירה ומאוכלסת תושבים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה. אלה ביקשו לשמור על ניתוקה מהשכונות העממיות יותר הקרובות

לה, כמו קריית יובל. תושבי השכונה הקימו ועד פעולה ששכר אדריכלים והגישו (מטעם עצמם) תכנית לשימור ופיתוח השכונה. התכנית מציעה להגדיר את עין כרם ומכלול האגן החזותי שסביבה כגן לאומי, נופי והיסטורי ולמנוע בנייה בחגורה הירוקה החוצצת בינה לבין העיר החדשה.

התכנית מציעה להכריז על מטעי הזיתים המקיפים את השכונה כעל גן לאומי. כמו כן מבקשים דיירי השכונה להגביל את התחבורה הבין-עירונית במרכז השכונה, ובעיקר את מעבר האוטובוסים. משמעות הגבלת כניסת האוטובוסים היא חסימת ניידותן של אותן אוכלוסיות הנזקקות לתחבורה ציבורית ונגישותן לשכונה.

הוועדה המקומית קיבלה בינתיים את עקרונות תכנית ועד עין כרם (בישראל מתקיים ביזור בהחלטות על מדיניות של תכנון סביבתי: מלבד הגוף המקצועי – רשות התכנון – מעורבות בהחלטות תכנוניות ועדת-משנה לאזור, ועדה מקומית וועדה מחוזית. בכל אחת מן הוועדות האלה משולבים נציגי ציבור מהאזור שהן מופקדות עליו).

- מה מרוויח כל צד מן ההתבדלות?
- מה מפסיד כל צד בכך שאינו מתקשר עם האחרים?
- אלו פתרונות אתם יכולים להציע לדילמות השונות?

מצד אחד כולנו רוצים להיות חלק מקהילה, להרגיש שייכות - ויצירת קהילה דורשת בהכרח הוצאה של האחרים מחוצה לה.

מצד שני, חברה שמורכבת מקהילות נבדלות, חזקות לעומת חלשות, שגדרות וחומות מפרידות ביניהן – מאבדת את הסולידריות שלה ויוצרת הסתגרות והתנכרות.

● **כיצד, לדעתכם, יש להתמודד עם הדילמה הזו?**

כאשר אנו תוחמים עצמנו בגדרות וחומות, אנו שומטים את הבסיס לערבות הדדית. הגדר מרחיקה את ה"אחר" ומעצימה את השונות. החומות מגדילות ומגביהות את הקונפליקט ים בין קבוצות שונות, במקום לחתור לפתרונם.

ברמה האישית, אדם צריך בית לעצמו ולמשפחתו – לכל אדם נחוץ המרחב הפרטי, הפנימי, שממנו הוא יוצא למפגש עם האחר. אבל האם אפשר לדמיין מרחב פנימי פתוח לאחר, במקום מציאות של מרחבים פנימיים מסוגרים זה מפני זה?

ברמה הפוליטית, מהו תפקידה של המדינה, מהו תפקידם של התכנון הסביבתי ושל הקצאת המשאבים ביצירת גאוגרפיה של אי-שוויון? אולי אלה יוצרים חברה שעמודיה ניצבים על בסיס רעוע והיא נתונה בסכנת קריסה, ממש כמו סדום?

תופעת ההתבדלות בין שכונות ויישובים איננה פיזית-גאוגרפית בלבד. היא ממד נוסף בחלוקה הברורה שנוצרת בין עניים לעשירים, בין חזקים למוחלשים, בין בעלי משאבים הדואגים לעצמם, לבין חסרי המשאבים הנותרים מעבר לחומות, הנראות והבלתי נראות. הבעיה איננה רק עצם קיומן של החומות אלא ההומוגניות של כל קהילה: כבר קשה מאוד למצוא היום שכונות שיש בהן אנשים שונים זה מזה, המתערבבים זה בזה. כל אחד הולך לגור עם הדומים לו.

נסיים בקריאת קטע מתוך **מרכבת המשנה** לרב יוסף אלאשקר (אבות פרק א, משנה ה).

יהי ביתך פתוח לרווחה - יהי ביתך, כלומר הבית המיוחד לך, כדי שהגרים והאורחים ייכנסו לבית המיוחד שלך.

הרב אלאשקר מבין את הקושי בהכנסת אורחים אל הבית שלנו, הוא מבין את הרצון ליצור אינטימיות בביתך שלך. בית תפקידו להיות סגור ולשמור עלינו מפני החוץ - להיות מיוחד לנו, אבל דווקא הבית שהוא מיוחד לי יכול להיות פתוח לרווחה לאורחים.

הרב יוסף אלאשקאר – 1470 תלמסאן – 1540 אלג'יר, כתב פרשנות לתורה, הלכה, שירה וקבלה. "מרכבת המשנה" הוא פירוש למשנה.

עמותת "במקום" – מתכננים למען זכויות תכנון, חותרת למימוש הזכות לשוויון ולצדק

חברתי בנושאי תכנון מרחבי והקצאת משאבי קרקע.

להלן קטעים מנייר עמדה שכתבו שניים מחברי העמותה:

בתקופה האחרונה ובימים אלה ממש, הולכים ומשתנים פני השטח בישראל – גדרות וחומות נבנות באזורים שונים, כשמטרתן ניתוק והפרדה [...] בין יישובים סמוכים, בין שכונות בתוך ערים ואפילו בין רובעים, מתרוממות חומות שסוגרות אוכלוסייה אחת מפני השנייה, מרימות חיץ פיזי ביניהן כמו מצהירות: אין לנו עניין משותף, אין לנו גורל משותף, אין בינינו ולא כלום.

התופעה המרחבית של בניית גדרות וחומות בין ובתוך שכונות, יישובים וקבוצות אוכלוסייה מבטאת למעשה הפרדה בין מעמדות חברתיים, קבוצות אתניות וקהילות אשר נבדלות אלה מאלה בכוח הכלכלי והפוליטי. גדרות אלה הינן יזמה של קבוצות חזקות בחברה, יזמה הנכפית על קבוצות חלשות שמתנגדות לה. הגדרות והחומות מוקמות תמיד בשם "ההגנה העצמית" ובשם השאיפה לביטחון ולהגנת הקניין של החזקים (אשר סובלים מגניבות, הטרדות, פשע או טרור). מוסדות המדינה, אם אינם יוזמי המהלך, תומכים בו, לעתים מממנים אותו, ובכל מקרה לא מציבים לו אלטרנטיבה, וכך למעשה החומות מוצגות כמענה יחיד למצב של קונפליקט וכדרך הבלעדית להתמודד אתו.

המשך המגמה הקיימת עלול להביא לפירוק החברה לקבוצות חזקות מסתגרות ולקבוצות חלשות מופרדות, כאשר התוצאה היא למעשה גטואיזציה של הקבוצות כולן. היא יוצרת תרבות שבבסיסה ראיית עולם של הסתגרות והתנכרות. החומות המורמות בין אוכלוסיות מסמלות בראש וראשונה ויתור על מגע ודיאלוג, סירוב ליחסים וקיבוע מצב של איום מתמיד; הן מבטאות אבדן הסולידריות החברתית ופגיעה חמורה ביכולת לקדם צדק חברתי וסביבתי.

תופעת הגידור בישראל מאיימת להתפשט. ככל שהפערים הכלכליים בין שכונות יגדלו, המתחים והזרות וההתנכרות בין החזקים לחלשים יתעצמו. החזקים ירצו להרחיק מעצמם את המראה העקומה שמול עיניהם. העולם הראשון לא אוהב לראות את העולם השלישי צמוד אליו. העוני, העליבות והייאוש דוחפים לפשע, לסמים ולגנבות. ללא מדיניות שתפעל להקטנת הפערים, ללא מדיניות שתפעל לתיקון ההזנחה, להסרת מפגעים סביבתיים וציבוריים, וללא קוד אזרחי ברור שקובע גבולות - החזקים ייפרדו מהחלשים, החומות ייבנו, והחברה תמצא עצמה גטאות גטאות, חלקם חמושים ומוגנים ותמיד מאוימים, וחלקם עלובים ומוזנחים, מתוסכלים ומנוכרים.

(יעל פדן ושולי הרטמן, "גדרות, חומות וצדק סביבתי", אתר האינטרנט של עמותת "במקום")

גאוגרפיה של אי-שוויון (לימוד בחברותא)

לוט לא היה בסדום אלא מפני נכסיו (תוספתא, סנהדרין פרק יד)

ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשפמתם והלכתם
 לדרככם ויאמרו לא פי ברחוב נליו: ויפצר בם מאד ויטרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש
 להם משתה ומצות אפה ויאכלו: טרם ישפבו ואנשי העיר אנשי סדם נספו על הבית
 מנער ועד זקן כל העם מקצה: ויקראו אל לוט ויאמרו לו איזה האנשים אשר באו
 אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם: ויצא אליהם לוט הפתחה והדלת סגר
 אחרי: ויאמר אל נא אחי תרעו: הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא
 אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר פי על כן באו
 בצל קרתי: ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפט שפוט עתה נרע לך מהם
 ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת: (בראשית יט, ב-ט)

ר' זעירא אומר: עשירי עולם היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמנה שהיו יושבים עליה,
 שכל שצריך לעולם היה יוצא ממנה. זהב היה יוצא ממנה, שנאמר "ועפרות זהב לו" [איכה כח],
 בשעה שהיה אדם יוצא ומבקש ליקח לו ירק היה אומר לעבדו צא וקח לי באיסר [מטבע קטן]
 ירק, הוא הולך ליקח לו ירק ומוצא תחתיו זהב שנאמר ועפרות זהב לו. כסף היה יוצא ממנה,
 שנאמר "כי יש לכסף מוצא". אבנים טובות ומרגליות היו יוצאים ממנה שנאמר "מקום ספיר
 אבניה". לחם היה יוצא ממנה שנאמר "ארץ ממנה יצא לחם". ולא בטחו באל יוצרם אלא על
 רוב עושרם, והעושר דוחה את בעליו מיראת שמים, שנאמר הבוטחים על חילם.

ר' יהושע בן קרחה אומר: אנשי סדום לא חסו על כבוד קונם, לשבור אוכל לאורח ולגר, אלא
 פסקו את כל האילנות למעלה מפירותיהם, כדי שלא יהא הנאה מהם אפילו לעוף השמים,
 שנאמר "נתיב לא ידעו עיט".

(פרקי דרבי אליעזר, פרק כה)

הנה זה הנה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלנות השקט הנה לה ולבנותיה
 ונד עני ואביון לא החזיקה: (יחזקאל טז, מט)

הנה זה היה עון סדום אחותך העוון שעליהם היו ראויים לעונש היה על מצוות שבין אדם
 לחברו, מה שיד עני ואביון לא החזיקה וזה היה עון סדום שהעוון הוא מה שמעוה במזיד
 בעצת שכלו, כי לא עשו זה מפני הדוחק כי היה להם גאון שבעת לחם, ולא מפני שלא היה
 להם שלום שאז יאצרו אוצרות בר ליום קרב ומלחמה וימי מצור, כי שלוות השקט היה לה,
 ובכל זאת יד עני ואביון לא החזיקה מפני שהיו להם נימוסים רעים ומשפטים בל יחיו בהם,
 שהיה הנימוס אצלם שלא להיטיב עם דל וחסר לחם. (מלבי"ם - מראה יחזקאל טז, מט)

• מדוע אנשי סדום מתנגדים להכנסת אורחים?

- מהן החומות הנראות והבלתי נראות שבונים אנשי סדום כדי להתבדל?
- נסו להשעות את השיפוט ו"להיכנס לראש" של אנשי סדום: מה גורם לנו להסתגר ולהקים מחיצות מפני האחרים? מהם היתרונות שבנבדלות ובהומוגניות?

התרחק משכן רע? אבות ט, ה (לימוד קבוצתי)

פרדס שניר היא שכונה ערבית בעיר לוד, שמונה כ- 3,000 תושבים. השכונה ממוקמת בחלקה המערבי של לוד, בקרבת המושב ניר צבי. זוהי שכונת מצוקה הסובלת מהזנחה מתמשכת מצד שלטונות המדינה. בפרדס שניר אין לא גינה ולא בריכה, כתוצאה מחוסר תכנון ו מהיעדר תשתיות פיזיות ושירותים חברתיים ועירוניים.

בין השכונה למושב מפרידים שטחים חקלאיים ש רוחבם מאות מטרים אחדים. על השטח החקלאי ממוקם כביש צר, המשמש מזה שנים רבות את תושבי השכונה. תוואי הכביש עובר בחלקו על אדמות שבבעלות המושב.

במסגרת השלמת תכנית המתאר של פרדס שניר, אשר נועדה להסדיר את הבנייה ולשקם את התשתיות הרעועות בשכונה, התעורר הצורך בהסדרת הכביש ובהרחבתו. אלא שהכביש המתוכנן אמור היה לעבור בחלקו על אדמות שבתחום המושב ניר צבי. תושבי ניר צבי הביעו את התנגדותם לתכנית, תוך שהם מתנים את הסכמתם להסדרת הכביש בשורת דרישות, לרבות הדרישה להקים חומה בגובה של 4 מ' ובאורך של כ- 1.5 ק"מ, עשויה בטון ולבנים, אשר תחצוץ בין המושב לבין השכונה הערבית. החלטת הממשלה נקבעה בהתאם לדרישה זו.

תושבי ניר צבי מעוניינים למנוע כניסה של צעירים מהשכונה לגן הציבורי או לבריכה של המושב. הם רואים בהפרדה אמצעי למניעת פשע, גנבות והטרדות מצד השכנים מפרדס שניר. תושבי ניר צבי, שמעמדם החברתי-כלכלי גבוה, סובלים מגניבות ומנוכחותם של "לקוחות סמים" בקרבת בתיהם ועל אדמותיהם.

תושבי פרדס שניר טוענים כי גם הם סובלים מתחנות הסמים שממוקמות בשכונה ומתרבות הסמים שקיימת בה. דרישתם היא לטפל בבעיה במקום לבנות קיר אשר ישאיר אותם עם הסמים והפשע תוך הרחקת נגעים אלה מאחריהם.

שכונת עין כרם בירושלים נחשבת לאחת השכונות היוקרתיות בבירה ומאוכלסת תושבים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה. אלה ביקשו לשמור על ניתוקה מהשכונות העממיות יותר הקרובות לה, כמו קריית יובל. תושבי השכונה הקימו ועד פעולה ששכר אדריכלים והגישו (מטעם עצמם) תכנית לשימור ופיתוח השכונה. התכנית מציעה להגדיר את עין כרם ומכלול האגן החזותי שסביבה כגן לאומי, נופי והיסטורי ולמנוע בנייה בחגורה הירוקה החוצצת בינה לבין העיר החדשה.

התכנית מציעה להכריז על מטעי הזיתים המקיפים את השכונה כעל גן לאומי. כמו כן מבקשים דיירי השכונה להגביל את התחבורה הבין-עירונית במרכז השכונה, ובעיקר את מעבר האוטובוסים. משמעות הגבלת כניסת האוטובוסים היא חסימת ניידותן של אותן אוכלוסיות הנזקקות לתחבורה ציבורית ונגישותן לשכונה.

הוועדה המקומית קיבלה בינתיים את עקרונות תכנית ועד עין כרם (בישראל מתקיים ביזור בהחלטות על מדיניות של תכנון סביבתי: מלבד הגוף המקצועי – רשות התכנון – מעורבות בהחלטות תכנוניות ועדת-משנה לאזור, ועדה מקומית וועדה מחוזית. בכל אחת מן הוועדות האלה משולבים נציגי ציבור מהאזור שהן מופקדות עליו).

- מה מרוויח כל צד מן ההתבדלות?
- מה מפסיד כל צד בכך שאינו מתקשר עם האחרים?
- אלו פתרונות אתם יכולים להציע לדילמות השונות?

גאוגרפיה של אי-שוויון (לימוד מסכם)

יהי ביתך פתוח לרווחה -

יהי ביתך, כלומר הבית המיוחד לך, כדי שהגרים והאורחים ייכנסו לבית המיוחד שלך.

(מרכבת המשנה לרב יוסף אלאשקר פירוש למסכת אבות פרק א, משנה ה)

הרב יוסף אלאשקאר – 1470 תלמסאן – 1540 אלג'יר, כתב פרשנות לתורה, הלכה, שירה וקבלה. "מרכבת המשנה" הוא פירוש למשנה.

עמותת "במקום" – מתכננים למען זכויות תכנון, חותרת למימוש הזכות לשוויון ולצדק חברתי בנושאי תכנון מרחבי והקצאת משאבי קרקע.

להלן קטעים מנייר עמדה שכתבו שניים מחברי העמותה:

בתקופה האחרונה ובימים אלה ממש, הולכים ומשתנים פני השטח בישראל – גדרות וחומות נבנות באזורים שונים, כשמטרתן ניתוק והפרדה [...] בין יישובים סמוכים, בין שכונות בתוך ערים ואפילו בין רובעים, מתרוממות חומות שסוגרות אוכלוסייה אחת מפני השנייה, מרימות חיץ פיזי ביניהן כמו מצהירות: אין לנו עניין משותף, אין לנו גורל משותף, אין בינינו ולא כלום.

התופעה המרחבית של בניית גדרות וחומות בין ובתוך שכונות, יישובים וקבוצות אוכלוסייה מבטאת למעשה הפרדה בין מעמדות חברתיים, קבוצות אתניות וקהילות אשר נבדלות אלה מאלה בכוחן הכלכלי והפוליטי. גדרות אלה הינן יזמה של קבוצות חזקות בחברה, יזמה הנכפית על קבוצות חלשות שמתנגדות לה. הגדרות והחומות מוקמות תמיד בשם "ההגנה העצמית" ובשם השאיפה לביטחון ולהגנת הקניין של החזקים (אשר סובלים מגניבות, הטרדות, פשע או טרור). מוסדות המדינה, אם אינם יוזמי המהלך, תומכים בו, לעתים מממנים אותו, ובכל מקרה לא מציבים לו אלטרנטיבה, וכך למעשה החומות מוצגות כמענה יחיד למצב של קונפליקט וכדרך הבלעדית להתמודד אתו.

המשך המגמה הקיימת עלול להביא לפירוק החברה לקבוצות חזקות מסתגרות ולקבוצות חלשות מופרדות, כאשר התוצאה היא למעשה גטואיזציה של הקבוצות כולן. היא יוצרת תרבות שבבסיסה ראיית עולם של הסתגרות והתנכרות. החומות המורמות בין אוכלוסיות מסמלות בראש וראשונה ויתור על מגע ודיאלוג, סירוב ליחסים וקיבוע מצב של איום מתמיד; הן מבטאות אבדן הסולידריות החברתית ופגיעה חמורה ביכולת לקדם צדק חברתי וסביבתי.

תופעת הגידור בישראל מאיימת להתפשט. ככל שהפערים הכלכליים בין שכונות יגדלו, המתחים וההתנכרות בין החזקים לחלשים יתעצמו. החזקים ירצו להרחיק מעצמם את המראה העקומה שמול עיניהם. העולם הראשון לא אוהב לראות את העולם השלישי צמוד אליו. העוני, העליבות והיאוש דוחפים לפשע, לסמים ולגנבות. ללא מדיניות שתפעל להקטנת הפערים, ללא מדיניות שתפעל לתיקון ההזנחה, להסרת מפגעים סביבתיים וציבוריים, וללא קוד אזרחי ברור שקובע גבולות - החזקים יפרדו מהחלשים, החומות ייבנו, והחברה תמצא עצמה גטאות גטאות, חלקם חמושים ומוגנים ותמיד מאוימים, וחלקם עלובים ומוזנחים, מתוסכלים ומנוכרים.

(יעל פדן ושולי הרטמן, "גדרות, חומות וצדק סביבתי", אתר האינטרנט של עמותת "במקום")
